

ЛОЗОПЛЕТІННЯ У СЕЛІ ІЗА

Серед Хустсько-Солотвинської долини, на стародавній терасі річки Тиси, на площі 80 га знаходиться одна з перлин Закарпаття — знаменита “Долина нарцисів”.

Поряд цього унікального ботанічного біосферного заповідника на лівому березі річки Ріка, що впадає в Тису за 5 км від Хуста, розташоване не менш відоме село *Іза* — знаний центр лозоплетіння всього закарпатського краю.

У документальних письмових джерелах вперше воно згадується у XIV ст. Земельні простори села по берегах Ріки багаті на лозові породи — найпоширеніший природний матеріал, який став основою виготовлення побутових плетених виробів.

Здавна в цьому селі “красний хосен маут люде із того, ож різні коши, колиски, ожичники для ложок плетут, правлят стільці, постелі (ліжка) із вербової лози. Русин дуже любить таке ремесло, што коло домув може провадити, народ в селі велику наклоність має ид сеї роботи. Любить майструвати, но ще ліпше любить сімейтво своє і лиш у крайній нужді пустить дитину свою до чужих людей у чуже місце,” [1] — так писав дослідник Ю. Жаткович у минулому столітті.

Промисел набув великого поширення наприкінці XIX ст. й давав селянам неабиякий прибуток. Пересічний майстер у день виплітав 8–10 кошиків. “Село заробляло в

місяць у 20–30-х роках ХХст. до 20 тисяч крон”. За цих часів мали попит великі кошики з неочищеної лози для транспортування яблук.

По-різному збували свій товар: на ярмарках Закарпаття, на возах доїжджали до Сеготу “ — там ліпше продавали”. На підводу входило 150–200 різних виробів — носили по селах, продавали, обмінювали. Поширеним був натуральний обмін на зерно, мелай (кукурудзу) — “всяк приходилося”.

З часом цей промисел удосконалювався і пристосовувався до запитів населення. Наприклад, для мешканців Севлющини (нині Виноградове) Берегівського району, де розвинене виноробство, обплітали лозовим пруттям скляні пляшки та бутлі.

Незабутнє враження сьогодні справляють нові або перебудовані добротні оселі, розташовані обабіч доріг. Проїжджаючи вулицею, милуєшся розмаїттям меблів, великим вибором різних за формою, розміром, призначенням кошиків, декоративними хатніми прикрасами, виставленими біля кожної садиби, прикріпленими до тинів або розміщеними у дворах під обплетеними виноградом альтанками.

Плетіння цього села, давнє за своїми традиціями, різноманітне за видами і формами, здавна привертало і привертає увагу дослідників народної культури, мистецт-

Кошки на різні потреби

вознавців не лише в Україні, а й за її кордонами.

Досвід плетіння передається від старших, підрастаючи, діти переймаються цією роботою: “то так ся веде з плеча — на плече”.

Із розповідей Кашкова Михайла Дмитровича¹ та інших старожителів дізнаємося, що матеріал для плетіння заготовлявся у всі часи літом і восени: зрізали серпами, ножами. Літня лоза ріжеться на початку серпня, а осіння — з середини вересня (“як лист відпаде”) і до грудня, до снігу.

Тепер дехто навіть садить 2–3 ряди вербової лози біля хиж (хат), вона росте упродовж 12–15 років, і її здебільшого використовують для виготовлення меблів.

Зрізані стебла складають у сніп, зв’язують “вожовкою” (скручений товстий прут) і переносять додому, де кусаками обчищають від листя: “коли файна погода — чистиме, а коли дощова — накриваємо личчям, поливаємо водою, щоб не сохла, і чекаємо погоди”.

Почищену розставляють, розстеляють, як сіно, щоб швидше на сонці висохла. Просушені, очищені прутки зв’язують у пучки і сортують по довжині та товщині.

З літньої лози кора легше знімається, її не треба варити, вона тоненька, має світло-жовтий колір (місцева назва — “зарінка”). З неї роблять сувеніри, делікатні, невеличкі

речі. В усі часи із “зарінки” плели різні за розмірами партицьові² корзини, які використовували на кожен день до базару, а на свята — до міста чи до церкви.

Осіння лоза “май буш грубша”. Аби зняти з неї кору, треба годину її кип’ятити, потім облити холодною водою — загартувати. Раніше були великі металеві баняки, котли, які стояли по берегах Ріки, Тиси. Проварена лоза набувала коричневого кольору, з неї плели “корзини” — вони були міцнішими за ті, що плелися з літньої лози.

Різна за структурою лоза диктувала використання відповідних технічних прийомів плетіння задля створення різних форм ужиткових речей.

З нечищеної лози плели: великі кошки з двома ручками — для збору городини, носіння худобі сіна, “зваряльники”³ — для прання щойно напружених ниток, полотна, одягу, великі діжки — для тримання полушеної кукурудзи “на подах” (на горищах).

Партицьовий кошик

Очищена кругла і колена лоза годилася для плетіння різних за формою і призначенням кошків, дитячих іграшок, меблів. Колиски виплітали із грубої круглої очищеної лози, вони мали **конусоподібну форму** — це ті, що підвішували до “селемен” (поперечних балок стелі), а **прямокутної форми** коліски кріпилися до дерев’яного стояка і ставилися на долівку в хижі.

¹ У цього майстра закуплено у 1991 р. ужиткові кошки різного призначення і лоза, виставлені у інтер’єрах комори і хати із с. Стеблівка Хустського р-ну в МНАПУ НАН України (м. Київ).

² Партиця — 4–6 прутків лози, які плетуться вкупі.

³ Зваряльник — виплетена велика діжка, яка знизу мала отвір, зсередини обкладалася полотном, в ній зваряли (відбілювали, упарювали) напружені конопляні нитки, полотно, зшитий з полотна одяг. Складені речі пересипали буковим попелом, заливали гарячою водою і певний час золили (відбілювали), а потім на річці чи у потоці прали.

До наших днів дійшли традиційні форми і назви кошиків: різних розмірів “*феделкани*” з однією ручкою — для винограду, фруктів, овочів.

Поширеним у господарстві був і залишається зручний для перенесення на далекі відстані “*гати-кошар*”, він має рівні, розширені догори, стінки, кріпиться пасками за рамена на спині. В ньому носили сіно, білизну до річки — прати, з лісу — дрова, а виноград везли і несли на продаж до самої Угорщини.

У багатьох господинь побутували форми, в яких підходило тісто до того, як “сажати у п’єц”, плетені “*ожичники*”, де тримали ложки.

Кашков М.Д. розповів, що із 1940-х років до сьогодні дійшли форми кошиків: *бомкало*, *феделкани*, *йопанка*, *рибак*, різні хлібниці, вази, меблі, які запровадив у селі і вдосконалив його тато — Кашков Дмитро Кирилович, 1901 року народження (нині покійний) та його односельці.

“Бомкало — кошик (звужений догори, з двома ручками, має дві опуклі по довжині стінки, а по боках — прямі, закривається кришкою) він приніс зі світу, увидів і дома зробив, а потім воно повсюдно поширилося по селу, бо в ньому зручно перевозити фрукти, овочі. Робив дитячі іграшки “*цоркало*”. Щоб поркотало, усередину клав зерно, дрібні камінчики. В меблевий комплекс, який робив мій нянько, входили 4 стільці, крісла (стула), столик, *велике рекоме* (диван). У ті часи лише він робив меблі.”

Кошик “*йопанка*” і в наш час плететься із круглої світлої лози, він має прямокутну

Жіночі ташки (кошки)

Ослінчик із бочівками на крупи

форму із заокругленими внизу стінками і кутами. У минулому столітті його використовували як великодній кошик.

До 1940-х років всі вироби плели із однотонової лози, інколи підфарбовуючи її гашеним вапном, що давало коричнюватий колір — її влітали у дитячі іграшки, інколи — в кошики. А “катионовими” барвниками почали користуватися від 1940-х років: тоді було започатковано плетіння у вигляді мережива, яке рельєфно виступало вгорі на стінках кошика “*рибак*”. Таку назву він одержав через те, що в ньому носили вилвлену рибу.

Інструменти для роботи: ножиці, ножі, шило, серп, колець (колюк, кулець, кілець), кусак — зігнуте металеве пруття, яким обчищали листя, кору, станок “*дялу*”. Раніше був дерев’яний колець на три-чотири грані, ним кололи цілий прут, а ще раніше кололи перстом, тепер же його роблять із міцного текстоліту з гострими 3–4 гранями. Дялу — дерев’яний ручний саморобний станок для стругання пруття, на ньому регулюється відповідна товщина прута і знімається серцевина. Інколи розповідали молоді майстри: “Прут зділяє, як

Крісло-качалка

папір — тоненько. Я се май сокочу (бережу), бо ще нянько муй на ньому дялував”.

Товсту лозу розколюють на три частини, потім дялують і лише після цього фарбують. При плетінні опукла сторона прута йде назовні, а дялована рівенька — усередину.

Перед тим, як плести, лозу задля гнучкості намочують. В залежності від призначення продумується форма виробу і підбирається відповідна лоза. Плетення будь-якого кошика починається знизу, з денця. Якщо дно велике, беруть 4–5 міцних вербових лозин, для меншого виробу — 3. Робиться хрестик, заплітається навколо лозою і по формі виробу розділяється. Коли денце набрало форми і заплелось, кінчики прутів обрізаються. У денце вставляють круглі загострені прутики, внизу їх згинають і для міцності обплітають “вуем” (який водночас є прикрасою), а вгорі зв’язують “вракаш” (разом) і формують стінки, потім поперечними круглими чи колотими прутиками заплітають стінки виробу. Ручку вставляють останньою, загострені кінці пропихають углиб, доки вони щільно увійдуть у стінки.

Творчий доробок жителів Ізи надзвичайно різноманітний: здається, немає такої речі, яку не зуміли б зробити ці майстри!

Література

1. *Жаткович Ю.* Етнографічна історія угорусів. / Етнографічний збірник, т. II, — Львів, 1896.

Вражають якісно виплетені набори меблів для веранди, вітальні, кухні. Форми і розміри столів, диванів, стільців, ослонів, крісел-гойдалок у кожного майстра є неповторними.

За бажанням можна придбати кутові і прямокутні шафи для білизни на 4–5 шухляд, діжки з кришками для брудної білизни, окремо табурети, стільці, крісла-гойдалки, журнальні столики, рами для дзеркал, підставки для квітів, торшери, люстри, вішаки для одягу, різного призначення шафи.

Милує око дитячий асортимент: коликки, сани, крісла-гойдалки, маленькі ослинчики для різних потреб, дитячі забавки.

А що вже казати про кошики — найрізноманітніший вид плетених виробів: для квітів, для котика (“кошарник”), для квочки, для бутлів; різноманітні жіночі “ташки” (сумки); господарчі кошики — “рибак”, “бомкало”, “феделканя”, “гаті-кошар”, “йопанка”, кошарки, великі коші.

Привертають увагу й декоративні прикраси для інтер’єрів: “руг” (ріг) для сухоцвітів, “сонечко”, соняшники, ромашки.

Усі ці вироби стали частиною нашого побуту, вони зручні, гарні і, поза всяким сумнівом, є справжніми витворами мистецтва.

Підставка під обплетені пляшки

